

Заповіт мого дідуся

РОМАН БРАНДШТЕТТЕР

23 ЛЮТОГО 2022

Святе Письмо в нас купують, але нечасто читають. Кількість проданих примірників не є рівнозначна кількості читачів. Я знаю такі католицькі домівки, де є Святе Письмо, але ніхто з домашніх його до рук не бере. Для тих людей Новий Завіт є олеографічним спогадом з дитинства, натомість Старий — невідомим, темним, таємничим закапелком, поспішно оминутим похмурим гетто, до якого заходиш неохоче, без довіри і, напевно, з острахом.

Іспанська єврейська Біблія XIV століття

Отець Грегори Баум у книжці «До єдності» слушно зауважує, що довгі століття обмаль людей цікавилися Святим Письмом. Отець Баум пише, що воно виконувало кілька службових функцій: підтверджувало Божественність Церкви, історичну правду про Ісуса, правдивість доктрин — але на цьому його придатність закінчувалася. Даніель Ропс у книжці «Що таке Святе Письмо?», замислюючись над його драматичною історією, зазначає: «Одночасний занепад Біблії і літургії з кінця XIII століття є тільки логічним відображенням спотвореного ідеалу християнства. [...] Навіть проповідували, що “Біблія належить до заборонених книжок” і що “католик не повинен читати Біблії” [...]. Через це католики багато втратили. Бо хіба ж можна бути вповні католиком, якщо коріння, з якого віра черпає життя і розвиток, було підрізано?»

Такі накази мені ніколи не були відомі. У моїх вухах вони лунають як ересь. Мій дід за кілька днів до смерті залишив мені в спадок заповіт:

— Читатимеш Біблію безустанно, — сказав він мені. — Любитимеш її більше, ніж батьків... Більше, ніж мене... Ніколи з нею не розлучатимешся... А коли постарієш, дійдеш переконання, що всі книжки, прочитані тобою в житті, то тільки бездарні коментарі до оцієї єдиної Книги...

Про потребу знати Святе Письмо

Подивімося правді в очі. Багатьом людям Святе Письмо здається не потрібним для того, щоб жити і вірити. Вони вірять в Ісуса, не знаючи, хто Він такий. Їхнє знання про Бога-Людину складається з кількох істин з Катехізису й уривчастих, не пов'язаних між собою євангельських оповідань. Можна б сміливо сказати, що широкі маси католиків вірують у Христа, не знаючи Святого Письма. Не підважую щирості їхніх релігійних почуттів, але важко не помітити, що така конфесійна свідомість, відірвана від своїх історичних коренів, на практиці перетворюється на міфологію з примітивним змістом.

Щоденне читання Святого Письма змушує нас до зіставлення нашого життя з наукою Христа. Небажання людини щоденно читати Святе Письмо — це найчастіше плід лінощів, що бере свій початок з почуття тривоги від зіставлення з Божою Правдою. У суді не можна захищатися тим, що ти не знаєш законів. Христос вимагав від людей, щоб вони шанували те, що знають. Розмовляючи із самарянкою біля криниці Яковової, Він виразно сказав: «Ви вклоняєтесь тому, чого ви не знаєте, ми вклоняємося тому, що знаємо...» (Йн 4, 22).

Туга за Святим Письмом

Я тужу за Святим Письмом, а це почуття може здаватися дивним, бо предмет моєї туги лежить на відстані витягнутої руки. А проте я тужу за Святим Письмом, яке закріпилося в мені як символ родинного дому, а кажучи точніше, завдяки чаклунському мистецтву уяви набрало в моїй свідомості форми дідового дому, простору, обмеженого стінами, але яке попри це обіймає цілий всесвіт. Підлоги, вкриті пухнастими килимами, що їхні східні тварини й рослинні композиції нагадують про райський сад на берегах Євфрату. Величезні старосвітські меблі, непорушні, вони, здавалося б, вросли корінням у підлогу. Якби хтось наважився зрушити їх з місця й переставити на інше, того б, напевно, вважали навіженим, який безвладно погрожує силам, що їх йому ніколи не здолати. Із стелі звисають газові лампи; світять спокійним світлом, яке кидає бліде й лагідне сяйво. На стінах — портрети моїх предків, старі ханукові ліхтарі, в одній з кімнат стоїть у кутку семираменний свічник, у другій, яка є кабінетом мого діда, під стіною тягнуться довгі полиці, які згинаються під тягарем книжок, у третій — у мороці важких порт'єр маячить у кутку зашклена шафа, де повно маленьких срібних кадильниць, якихось пам'ятних фіалів, пасхальних підносів для традиційних страв і різноколірних склянок та келихів.

У цьому домі безпечно. В ньому не може статися нічого поганого. Все стоїть на своїх місцях, а порядок, який тут панує серед людей і речей, є справою не випадковою, а мудрого й чіткого призначення, освяченого часом. Сюди не може вдертися ніяка буря, ані жоден землетрус не може похитнути духовну й матеріальну рівновагу мешканців цього дому, бо широкоплечий сивий старець, що сидить за столом, є запорукою панівного тут спокою і ладу.

А проте все це обернулося в руїни і тільки символічно триває всередині Біблії; тому я й тужу за нею, хоч вона лежить на відстані моєї витягнутої руки.

Родинна Книга

Біблія для мене є також книгою спогадів про мій рід. Всі її персонажі мають обличчя моїх предків і кривних, і зі мною ще ніколи не було такого, щоб коли я думав про Лавана, в мене перед очима не стояв один із моїх дядьків — стрийв, щоправда, стрий палив цигарки, але цей факт ніколи не затуманював ясності цієї асоціації; чи щоб читаючи про Рахіль, я не бачив бабцю, яка в п'ятницю ввечері запалює свічки; чи в патріархові Якові я б не побачив мого батька; у блудному синові — другого стрія, який заплутався в непростих справах послуху й любові; в Аврамі, який іде з Уру Халдейського, — прадіда; а в Марії, Матері Ісуса, — моєї матері, замордованої гітлерівцями. Проте ці асоціації не закріплені раз і назавжди. Часом вони

змінюються, несподівано переінакшуються, менш чи більш правдоподібно, залежно від настрою, який я переживаю; часом несподівано одна постать просвічується крізь іншу — всупереч логіці й прагматичному наслідку подій, а потім кілька постатей зосереджуються в одній, як промінь у лінзі. І так, приміром, мій дідусь то зростається в одне ціле з Мойсеєм, іншим разом — із Сирахом, а під час моєї праці над «Ісусом з Назарету» він ототожнився з Никодимом, якимось — з Гамалиїлом, а одного разу навіть з фіктивним фарисеєм, якого я ввів наприкінці моєї повісті. Цей безлад серед рою людських постатей, які накладаються, мов у сні, одна на одну, є тільки позірний, бо попри багатоманітні асоціації кожна зберігає певні пропорції, індивідуальність, характер і посідає точно окреслене місце в часі, в якому їй довелося жити, діяти й померти.

Я відчуваю глибоку солідарність з цією книгою. Її святість для мене проста, звичайна і сама собою зрозуміла. Читаючи зафіксовані на її сторінках події, пригоди, звичаї, способи життя, я крок за кроком супроводжую історію моїх далеких предків, стаю учасником їхніх зворушень, турбот, страждань, жалобних і радісних урочистостей, військових виправ, медитацій, сварок, учт, героїчних пригод і хитрих викрутасів, я хвалю їхні чесноти й засуджую вади, захоплююся пророчими візіями мужів провидіння і передбачення, прославляю мудрість мудреців і ласкаво схиляю голову над глупотою дурників, слухаю притчі, яких розповідалося на заході сонця в міських воротах, з полегшенням вдихаю повів вітру з моря й цілющі пахощі кущів Єрихону. Але водночас завжди пам'ятаю про те, що ця родинна сага є передовсім справою Об'явлення, написаною під Божим натхненням. Тому я читаю її з подвійним почуттям: з найглибшою повагою до Божої мудрості, яка проповідує Обітницю, а водночас з тим особливим зворушенням, з яким Сенкевичів ліхтарник читав «Пана Тадеуша».

Жива Книга

Надворі липнева ніч. На моєму столі лежить Святе Письмо. Простягаю до нього руку. Приплив минулого під дією цього жесту є такий живий, що я не уявляю його собі без асоціацій моєї простягнутої руки з покритою борознами зморшок рукою діда, яка сягає по оправлений в чорну тканину том єврейської Біблії.

Біблія лежала на столі мого діда. Біблія лежала на столах моїх прадідів. Ніколи не в бібліотеці. Завжди під рукою. У нашому домі Біблії ніхто ніколи не шукав, я також ніколи не чув, щоб хто-небудь питав, де вона лежить. Усі знали, що в дідуся й бабусі вона лежить на столі, у нас — на маленькому столику поруч із кріслом, де вечорами звик сидіти батько. Місце, на якому лежала Біблія, для мене вирізнялося. Якби мене тоді спитали, в чому я бачу оте вирізнення, напевно, я

б не знав, що відповісти, а проте занадто виразно відчував незвичайність цього місця. Для мене воно було центром усього помешкання, піднесеним високо над усім домом, точкою, довкола якої все оберталося. Коли вечорами батько читав Біблію, я ходив по кімнаті навшпиньки. Я б ніколи не насмілювався перервати дідові її читання. У такі хвилини обидва були для мене позначені привілеєм недоторканості. З наймолодшого віку я був свідком безперестанної маніфестації святості цієї Книги, її культу й піднесення. Вже саме її відкриття є піднесеним актом. У містичному Зохарі написано: «Коли Святу Книгу виймають, щоб читати її, відкриваються небесні ворота милосердя і розпалюють на висотах любов». Батько розповідав мені, що прадід, коли брав Біблію, перш мив руки і молився про благодать мудрого читання. Мій перший учитель єврейської мови — загинув у 1914 році в бою під Красніком — бив мене по долонях лінійкою, коли я насмілювався торкнутися пальцем святих літер П'ятикнижжя.

Дід з юності записував дрібним єврейським письмом на внутрішніх сторінках обкладинки Біблії, а потім на вклеєних у неї аркушиках паперу, вирізаних з педантичною точністю до розмірів Книги, дати смерті своїх предків і найближчих родичів. То були хронікальні записи про смерть його прапрадідів, прадідів і дідів — один з них трагічно помер у 1793 році за обставин, що схожі на романтичну баладу, прапрабабусь, прабабусь і бабусь, стриїв і вуїв, стриєвих братів, дітей, внуків, а насамкінець — моєї бабусі. Коли він записував її ім'я, я стояв збоку і запитав:

— Чому ти записуєш у Біблії імена померлих?

— Бо це книга живих, — відказав він, не переставши писати.

Ур Халдейський

«Вийшов з ними з Уру Халдейського, щоб піти до краю Ханаанського» (Бут 11, 31а). В цьому реченні є згадка про подію, яка стала початком усвідомлення мого роду і першою ланкою — сподіваюся, що першою, але принаймні першою з виявлених — у довгому ланцюгу пригод, що діються й досі. Невже вірна прив'язаність до цих кількох слів, яка триває в мені поза будь-яким досвідом від часів дитинства, була плодом туманних і невловимих уявлень про щасливий прапочаток, з якого ми необачно вийшли і до якого мимохіть прагнемо? Не знаю. Натомість знаю, що ця таємниця виходу з незапам'ятних часів, серед вельми таємничих обставин, записаних на перших сторінках Буття, є увіковіченням події, яку я безупинно весь час переживаю. Бачу старого Тераха, його сина Аврама, котрий носив коротке ім'я, яке вже незабаром на знак вибраності мало бути за наказом Господа буквально й символічно розширене, і його жінку Сараї та його небожа Лота, як вони із стадами овець, на верблюдах,

нав'ючених пожитками, на чолі роду — бачу в тому тлумі й моїх батьків і дідів, прадідів і прапрадідів — покидають щасливе місто дитячих років Ур Халдейський і мандрують на захід, щоб у біблійному ритмі людей і тварин витривало йти, хоча й неохоче, до мети, вибраної їм усупереч їхній волі Невідомим Богом. Хто з тверезо мислячих людей добровільно і з радістю вирушить у похід, наслідків якого передбачити не може?

Дідусь оповідає Біблію

З самого початку Святе Письмо Старого Завіту так само, як і Євангеліє, оповідали. Переповідане з покоління в покоління усною традицією, воно було записане в певну добу нашої історії, пройшло через фільтри різних редакторів, аж поки дійшло до нас у відомій нам сьогодні формі. Я б не хотів тут робити аналіз усного стилю Старого Завіту та його поетики, яка полегшує щонайточніший усний переказ тексту, а прагну тільки підкреслити безперечний факт, що сини Ізраїлю спочатку чули, не читали біблійне слово. Божа думка проникала в них передовсім через слух, який у них завжди був надзвичайно загострений до будь-яких зовнішніх і внутрішніх голосів. Перш ніж вони побачили Священні Книги, записані на мідних, папірусних і пергаментних сувоях, накреслені у формі літер, що бігли рівними рядками з правого боку до лівого, мали спочатку їх у вухах у формі звуків, голосно читаних і співаних під акомпанемент музичних інструментів. Звук і супровідна жестикуляція рук та міміка — оце засоби первинного передавання Священних Книг. І така була й моя перша зустріч з Біблією, бо перш ніж я сам почав її читати, вже знав усе П'ятикнижжя з оповідань мого діда. Бачу його, як сидить він у кріслі, а я — на його колінах. Чую рівний, мелодійний голос, який розповідає про Адама та Єву, про Аврама й жертвування Ісаака, історію Якова та його синів, драматичну історію Йосипа, що закінчилася хепі-ендом, який, як і кожний щасливий фінал у людській історії, був водночас початком трагічних лих. Тоді наставала зворушлива бесіда про немовля, знайдене в козубі на водах Нілу, розмова з Господом у неопалимій купині, вихід з Єгипту, перехід через Червоне море; і так день у день, тиждень за тижнем тягнулася ця історія, населена бурхливими пригодами й чудесними подіями, а оскільки дідусь, оповідаючи мені біблійні історії, поставив умову, що кожне його оповідання я мушу переказати власними словами, так, як його повторювано було мені, жваво, у блискавичному скороченні, традицією усного переказу, то оповідання старого, переплетені моїми повтореннями, тривали на радість мені довгі, довгі місяці.

Коли тепер, через десятки років, я читаю Святу Книгу, мені здається, що я не читаю її, а чую голос дідуся і напружено вслухаюся в його рівний, мелодійний голос, який розповідає мені біблійні історії так, як їх розповідали в наметах кочового Якова.

Фрагмент із книжки «Біблійне коло» («Кайрос», 2003).

РОМАН БРАНДШТЕТТЕР

23 ЛЮТОГО 2022